

بسم الله الرحمن الرحيم

ان الذين آمنوا وعملوا الصالحات سيجعل الرحمن ودا)
مریم ۹۶)

با سلام به دوستان و حاضران در این جمع و با بزرگداشت یاد و خاطره سه عزیزی که این مراسم به مناسبت یازدهمین سالگرد درگذشت آنها برگزار می شود مهندس عزت الله سحابی دینمداری که یک عمر برای ایران و آزادی نالید و کوشید، هاله سحابی آزاده زنی که همچون فاطمه زهرا (ع) غریبانه به شهادت رسید و غریبانه به خاک سپرده شد و هدی صابر که تاب ظلمی که بر هاله رفته بود را نیاورد و در زندان جان به معبود تسلیم کرد.

عنوان بحث من نگاه به شرق و سرنوشت ناکام شعار «
نه غربی، نه شرقی» است .

به همین دلیل به روند سیاست خارجی ت به طر کلی وارد نشده و با توجه به زمان محدود فقط نکاتی را در رابطه با توسعه روابط با شرق مطرح می‌کنیمکه امروز بیشترین تاثیر را در سرنوشت ما ایفا می‌کند.

شعار نه شرقی نه غربی محصول سابقه تاریخی ایرانیان از دخالت ها و غارت هایی بود که از زمان فتحعلی شاه قاجار به این سو از سوی بریتانیا و روسیه تزاری شاهد و ناظر آن بود . دوکشوری که بعدها جای خود را با شوروی و آمریکا عوض کردند و در این سی سال اخیر باردیگر روسیه به جای شوروی نشست . در جریان انقلاب نیز سفر رهبر وقت چین به ایران وملاقات وی با شاه چین را نیز در کنار آن دو یعنی و آمریکا شوروری نشانده وشعار چین شوروی آمریکا از سوی مردم سرداده شد. علاوه بر این سابقه تاریخی ، شعار نه شرقی نه غربی جدای از سابقه تلخ تاریخی در نزد ایرانیان یک دست مایه ایدئولوژیک نیز داشت .به مصداق آیه لن يجعل الله الكافرين على المومنين سبیلاکه به آیه نفی سبیل معروف است تسلط بیگانگان بر مومنان جایز نیست . بر همین

اساس به هنگام تدوین قانون اساسی چه در متن پیش نویس و چه در متن مصوب مجلس خبرگان شعار نه شرقی نه غربی اساس سیاست خارجی نظام قرار گرفت .

این سیاست با توجه به جو عمومی سال های اول انقلاب در عمل مبنای جهت گیری ها و مواضع مسئولان کشور بود . روابط با غرب و در راس آنها با آمریکا مورد تجدید نظر قرار گرفت و خیلی زود بر سر جریان اشغال سفارت آمریکا رو به تیرگی گذاشت . بنابراین شعار نه غربی جنبه اجرایی یافت.

اما در خصوص بخش نه شرقی آن شعار ، روابط ایران و چین از یک سو به دلیل سیاست خارجی ج.ا.ا . و از سوی دیگر عدم گرایش چینی ها در آن دوران هیچ گاه در دهه 1360 گسترش نیافت .

در خصوص روابط ایران و شوروی مساله بسیار پیچیده تر از مورد چین بود . سه ماه بعد از پیروزی انقلاب در جریان تحویل برخی اسناد نظامی سری ایران از سوی محمدرضا سعادت عضو سازمان مجاهدین خلق به عوامل سفارت شوروی در ایران باریگر سابقه تاریخی دخالت روسها در امور داخلی ایران زنده شد . با این حال روس ها تلاش کردند با این فضا مقابله کرده و به بازسازی چهره خود در ایران کمک کنند .

حزب توده سردمدار جریان طرفدار شوروی در ایران در سال های 1358-61 با حمایت از سیاست های روحانیت می کوشید همچون یک نیروی حامی خط امام خود را در صفوف نیروهای مکتبی قرار دهد و علنا در نشریات و بیانیه ها و سخنرانی های خود نیروهای جریان مقابل حزب جمهوری اسلامی همچون نهضت آزادی و مهندس بازرگان و بعد بنی صدر و طیف آنها را با شدیدترین وجه مورد حمله قرار می داد . کار همکاری حزب توده و فداییان اکثریت بعد از جریان خرداد 1360 به همکاری امنیتی با جمهوری

اسلامی بسط داده شد و به همین خاطر مرحوم صیادشیرازی در نامه ای از همکاری آنها با نظام قدردانی کرد.

از سوی دیگر شوروی به مدد نیروهای هوادار خود در ایران و نیز عوامل ک.گ.ب در ایران با کشف کودتای موسوم به نوژه خدمت زیادی به نظام نوپا کرد و بدین سبب تلاش کرد تا خود را به جمهوری اسلامی نزدیک گرداند.

اما این تلاش با فرار ولادیمیر کوزیچکین عامل ک.گ.ب در سفارت شوروی در ایران به غرب با شکست رو به رو شد. مقامات ایرانی بعد از دریافت اطلاعات کوزیچکین از بهمن 1361 تا اردیبهشت 62 در دومرحله اعضا و هواداران حزب توده و سپس در سالهای بعد اعضای سازمان اکثریت توسط تیروهای نظامی و امنیتی ایران بازداشت و زندانی شدند.

به دنبال این وقایع و نیز مواضع اتحاد شوروی در حمایت تسلیحاتی از صدام روابط ایران و شوروی نیز در دهه 1360 به سردی گرایید.

به دنبال فروپاشی شوروی و سقوط اردوگاه کمونیسم در سالهای 1369 مانع ایدئولوژیک که علاوه بر مسائل سیاسی دلیلی برای فاصله دوکشور محسوب می شد از میان برداشته شد و بدین ترتیب، روابط دوکشور نیز با تغییرات جدید مواجه شد. به تدریج رو به گسترش نهاد. در سال های اولیه بعد از فروپاشی ایران برای به خدمت گرفتن کارشناسان شوروی (اعم از روس و سایر جمهوری ها) در زمینه های گوناگون نظامی، سیاسی، امنیتی تلاش کرد. همچنین در این دوران قراردادی میان ایران و ورسیه برای راه اندازی نیروگاه بوشهر که متوقف شده بود میان روسای جمهوری دو کشور به امضا رسید.

از اوایل دهه 1370 نگاه به غرب بار دیگر زنده شد و الگوی زیست غربی در سطح خرد و کلان بار دیگر مورد توجه

قرار گرفت . اجرای توصیه های اقتصادی بانک جهانی و صندوق بین المللی پول در عرصه آزادسازی اقتصادی - سیاست هایی که به رغم تغییر چندباره دولت در این سی سال هنوز هم به اجرا در میآید ، وگرایش به مصرف گرایی و... نتیجه این گرایش بود .

اما در کنار این گرایش به غرب گرایش دیگری نیز در سطح جریان های سیاسی درون حاکمیت پدید آمد . این گرایش جدید نگاه به شرق و اخذ الگوهای غیر غربی بود . نخستین قدم ها را در این زمینه هیات موتلفه اسلامی برداشت که در نشریات خود به طرح این بحث اقدام کردند آنها در ادامه این سیاست خود با حزب کمونیست دیدارها و گفتگوهایی را نیز انجام دادند و اسدالله عسکراولادی بازاری نزدیک به موتلفه نیز تا سال ها رییس اتاق بازرگانی ایران و چین بود و در گسترش مبادلات بازرگانی دوکشور نقش داشت .

این گرایش از یک سو به دلیل عدم حل مسائل ایران با غرب و درراس آنها آمریکا بود و از سوی دیگر به دلیل رشد بی سابقه ای بود که چین در عرصه اقتصادی آغاز کرده بود .

در روسیه نیز بعد از پایان دوره ریاست جمهوری بوریس یلتسین که سقوط شوروی به دست یا به نام او رقم زده شده بود نخست وزیر ولادیمیر پوتین افسر سابق ک.گ. ب بر سرکار آمد که از چندی قبل از آن، عملاً اداره امور روسیه فدراتیو را در دست گرفته بود .

قرارداد 20ساله ایران و روسیه و نیز مطرح شدن تعیین رژیم حقوقی دریای مازندران حاصل ارتباطات سالهای نخست ایران و روسیه پوتین بود .

بدین ترتیب از اواخر دهه ۱۳۷۰ چین و روسیه به دلایل خاص خود و ایران نیز به دلایل خاص خود به تدریج به یکدیگر نزدیک شدند.

با تشدید تقابل ایران و غرب بر سر مساله هسته ای از بعد از روی کار آمدن احمدی نژاد و به دنبال آن تحریم های دولت آمریکا علیه ایران ، سیاست نگاه به شرق در ایران بیش از پیش تقویت شد . در این دوران هنوز بیشتر نگاه ها به چین بود که هم بازار خوبی برای فروش نفت بود و هم می توانست بخش مهمی از نیازهای بازار ایران به ویژه در عرصه کالاهای واسطه ای و مصرفی تامین کند . در سال 87 قراردادی میان ایران و چین منعقد شد که ایران درآمد ناشی از فروش نفت خود را پشتوانه خرید ویا به عبارتی خرید نسبه ازچین قرارداد . نتیجه این نگاه یک تازی مطلق چین در عرصه اقتصادی ایران شد به شکلی که حجم واردات ایران ازچین از 394میلیون دلار در سال 76 به 2/2میلیارد دلار در سال 84 و به بیش از 12 میلیارد دلار در سال 1393 افزایش یافت. در در این دوران مدت کوتاهی روسیه نیز به صادرات کالاهای مصرفی به ایران اقدام کرد ولی کیفیت بسیار پایین کالاهای روسی موجب شد تا مصرف کننده ایرانی اقبال زیادی به آن نشان ندهد.

با این حال چینی ها هم با بلوکه کردن بخش مهمی از ارز ناشی از خرید نفت از ایران عملا بازی دوسربردی را با ایران شروع کرده بودند هم درخواست ایران را بی پاسخ نمی گذاشتند و هم عملا تحریم های آمریکا را رعایت کرده بودند . آنها در قبال بخشی از مطالبات ایرات به ارسال کالاهای خود اقدام کرده و ضمن عدم تحویل ارز ناشی از فروش نفت ما مقداری هم بابت نگهداری از این پول ها از ایران کارمزد می گرفتند . با این حال بعد از تحریم های آمریکا حجم مبادلات تجاری دو کشور که در سال 2014 نزدیک به به 52 میلیارد دلار بود در سال 2020 به حدود 20میلیارد دلار کاهش یافت . در طول حدود 10سال از 2010 تا 2020 حجم سرمایه گذاری چین در ایران تنها 18میا=لیارد دلار بود . در این دوران شرکت های چینی زیادی در عرصه های مختلف و به ویژه

خودروسازی و صنعت نفت و.. راهی ایران شدند ولی با شروع تحریم های آمریکا برخی از آنها از ایران رفتند .

جنبه دیگر نگاه به شرق به روابط ایران و روسیه بازمی گشت . در عرصه روابط اقتصادی روابط دوکشور در این سالها افزایش چشمگیری را نشان نمی دهد ولی به جای آن همکاری و تبادلات تسلیحاتی و روابط امنیتی -نظامی دوکشور گسترش قابل ملاحظه ای یافت. این همکاری ها به ویژه بعد از شروع جنگ داخلی در سوریه بسیار گسترش یافت . در جریان مذاکرات برجام به ویژه در دوره بعد از دولت روحانی ایران تکیه بسیاری به کمک های روس ها کرد. تا آنجا که اظهارنظرهای اولیانوف نماینده روسیه در مذاکرات برجام که برخی اوقات به جای ایران و از زبان ایران سخن می گفت باعث اعتراضاتی شد .

شاید تا اینجای کار چندان اشکالی نداشت . ایران از گذشته ازسوی غربی ها با فشار های همه جانبه روبه رو بود و از اواسط دهه 1380 این فشارها افزایش نیز یافت در تلاش برای خلاصی از این وضعیت روبه شرق کرد تا بتواند راه خلاصی برای خود پیدا کند .

اما این روند از اوایل سال 1398 از شدت و سرعت بیشتری برخوردار شد . انعقاد قرارداد 25 سال با چین و نیزتمدید قرارداد 20ساله با روسها ونیز حمایت های ایران از مواضع این دوکشور نظیر جنگ روسیه در اوکراین نمونهایی از این نزدیکی های استراتژیک است .

اشکال کار در توسعه روابط نبود . اشکال کار دراین بود که ما بدون توجه به مناسبات بین المللی برای این روابط حساب ویژه ای برای خود بازکرده و این دوکشور را متحد استراتژیک خود دانستیم وقراردادهای 20 و 25 ساله با استراتژیک و محرمانه با آنها منعقد کردیم . با این تفاوت که به قول یادداشت نویس روزنامه همشهری

در ۸ فروردین ۸۱ چینی ها هرکه را در مساله حل مساله تایوان به آنها کمک کند متحد استراتژیک خود می نامند چنان که جیانگ زمین رهبرپیشین چین روزگاری ایران را و در همان زمان در دیدار با کلینتون آمریکا را اینگونه خطاب کرده بود .

ما که همواره افزایش سطح مبادلات اقتصادی با چین را دلیلی بر نگاه ویژه چین به ایران و همراهی روس ها در قضایای سوریه با استراتژی و اهداف ایران دلیلی بر رابطه استراتژیک با روس ها عنوان می کردیم به موارد ذیل که ناقض نگاه ما به روابط خود با آنها بود توجه داشتیم :

1-روابط و ارتباطات میان کشورهای دیگر منطقه واز جمله اسراییل با چین و روسیه

2-مواضع روس ها بر سر قضیه تعیین رژیم حقوقی دریای مازندران

3-مواضع و عملکرد روس ها در قبال حملات اسراییل به مواضع ایران در سوریه که علاوه بر خسارات مادی سنگین به تلفات نیروهای نظامی ایرانی مقیم سوریه منجر می شد

4-عدم موضع گیری روسها و چینی ها در قبال اقدامات اسراییلی ها در ترور مقامات ایرانی یا اختلالاتی که در رابطه برنامه موشکی و هسته ای ایران صورت می دادند.

5-مواضع و عملکرد روسیه وچین در دوران پیش از امضای توافق برجام که به صدور قطعنامه های شورای امنیت سازمان ملل علیه ایران منجر می شد

6-بلوکه کردن ارزهای ناشی از صدور نفت در بانک های چینی

7-عدم تحویل سامانه های دفاعی ضد هوایی اس 300 از سوی روس ها

8-به گروگان گرفتن ایران در قضیه برجام بعد از شروع جنگ روسیه علیه اوکراین و تحریم آمریکا علیه روسیه

9- خرید نفت ایران در دوران تحریم ها به ثمن بخش به دلیل نیاز شدید ایران به فروش نفت خود و از دست دادن مشتریهای پیشین به دلیل تحریم های ترامپ

10- تاخیرات روسیه در احداث نیروگاه بوشهر

11- رویکرد چینی ها در خرید نفت از روسیه به جای ایران به دلیل تخفیفات بیشتر روسها

وبه این فهرست بیافزایید این خبر را : دولت چین سرمایه گذاری شرکت های چینی در ایران را ممنوع اعلام کرد . خبری که معاون اقتصادی وزارت امور خارجه که از جمله حامیان سیاست نگاه به شرق است آن را تکذیب نکرد و صرفا به عدم تایید آن بسنده کرد آفتاب یزد (11 خرداد 1401)

دکتر مصدق در جریان طرح امتیاز نفت شمال ایران از سوی شوروی در برابر طرح نظریه موازنه مثبت و دفاع نمایندگان عضو حزب توده و نشریات حزب توده که از دادن امتیاز دفاع و موازنه مثبت می کردند گفت موازنه مثبت به این مفهوم است که درباره کسی که یک دست او قطع شده است بخواهیم دست دیگر او را هم قطع کنیم تا بدین وسیله توازن ایجاد شود .

به کسانی که به طرفداران ایجاد روابط اقتصادی سیاسی با غرب و یا حسن روحانی را که آمریکا را کدخدای دهکده جهانی نامیده بود حمله می کنند باید یادآور شد که همچنان که گره زدن منافع کشور به ارتباط با غرب خطایی نابخشودنی است مفتون و شیفته شرق شدن و یکسره به دفاع از آنها پرداختن بدون توجه به منافع ملی و صرفا به منظور گذار از این مرحله نیز خطایی نابخشودنی است . کسانی که برای توجیه سیاست کورکورانه خود در حمایت از این نگاه تا به آنجا پیش می روند که روزنامه ها و سایت های خبری شان در جریان جنگ روسیه و اوکراین به بلندگویی برای توجیه جنایات جنگی روس ها تبدیل شده است . به عنوان مثال به این نمونه ها دقت کنید :

روزنامه کیهان :

سفیر ایران در روسیه همچنین درباره خرید هزار دستگاه لوکوموتیو از روسیه نیز گفته است: «مذاکرات برای خرید 200 دستگاه لوکوموتیو است، ولی در این باره هنوز چیزی به طور دقیق مشخص نیست و فقط تقاضای ایران برای 200 لوکوموتیو مطرح است.»

هادی تیزهوش تابان، رئیس اتاق بازرگانی مشترک ایران و روسیه نیز با گفتن جمله «ما که چیزی ندیدیم!»، به «شرق» می‌گوید: روسیه تاکنون هیچ سرمایه‌گذاری خاصی در ایران انجام نداده است.

به جز سرمایه‌گذاری، سطح تجارت بین ایران و روسیه نیز ارقام جذابی نیست. آمارهای گمرک روسیه نشان می‌دهد در سال 2021 این کشور حدود سه میلیارد و 68 میلیون دلار با ایران تجارت داشته است که البته بیشتر از اینکه از ایران کالا وارد کند، به ایران کالا صادر کرده است. در مجموع واردات روسیه از ایران در سال ۲۰۲۱ حدود ۹۶۷ میلیون دلار بوده، در حالی که صادرات این کشور به ایران بیشتر از سه برابر واردات از ایران بوده است. آمارهای گمرکی روسیه نشان می‌دهد کل تجارت خارجی این کشور در سال گذشته میلادی حدود ۵۷۰ میلیارد دلار بوده و به این ترتیب سهم ایران از کل تجارت خارجی این کشور تنها هفت‌دهم درصد بوده است.

سرمایه‌گذاری روس‌ها در کشورهای عربی

در مقابل اما گزارش‌ها حاکی از آن است که با شروع جنگ روسیه و اوکراین، حجم سرمایه‌گذاری روسیه در برخی کشورهای عربی و در صدر آن امارات شدت گرفته است.

جلیل جلالی‌فر، عضو هیئت‌رئیس اتاق بازرگانی مشترک ایران و روسیه، در این زمینه به این‌ها گفته است: «ما تاکنون نتوانسته‌ایم یک سرمایه‌گذار روس جذب کنیم؛ چون با اطلاعاتی که آنها از داخل کشور جمع‌آوری می‌کنند، متوجه می‌شوند با موانع و مشکلات زیادی در ایران برای سرمایه‌گذاری مواجه خواهند شد و دیواری در مقابل آنها قرار دارد، بنابراین از بالای سر ما عبور و به امارات رفته‌اند و حالا روزانه 40 تا 50 شرکت روسی در امارات در حال ثبت‌شدن است.»

جلالی‌فر همچنین گفته است: علاوه بر کشورهای عربی، سرمایه‌گذاری روس‌ها در ارمنستان نیز در حال افزایش است.

البته چندی پیش هم میدل‌ایست‌نیوز از قول نخست‌وزیر امارات متحده عربی نوشت در صد سرمایه‌گذاری روسیه در جهان عرب نیز به امارات اختصاص دارد و چهار هزار شرکت روسی در امارات فعالیت می‌کنند. این رسانه همچنین نوشت بزرگ‌ترین شریک تجاری روسیه در سطح کشورهای عضو شورای همکاری، امارات است.

چینی‌ها هم نیامدند

وضعیت سرمایه‌گذاری چین در ایران نیز به همین ترتیب است. چین که پس از خروج آمریکا از برجام، قراردادهای سرمایه‌گذاری در صنعت نفت و حمل‌ونقل را لغو کرده و از پروژه‌های ریلی و بزرگراه تهران-شمال کنار کشیده بود، همچنان رغبتی به سرمایه‌گذاری در ایران نشان نمی‌دهد. بهروز آقایی، مدیرکل سابق اداره بنادر و دریانوردی سیستان و بلوچستان، **اردیبهشت امسال به «شرق» گفت: چین هیچ سرمایه‌ای به بندر چابهار نیاورده و اقدام خاصی در این زمینه انجام نداده است.**

مجیدرضا حریری، رئیس اتاق مشترک بازرگانی ایران و چین نیز در واکنش به سرمایه‌گذاری چینی‌ها در ایران به «شرق» می‌گوید چیزی در این زمینه نشنیده است و خبر ندارد!

در مقابل اما چین سرمایه‌گذاری‌های گسترده‌ای در کشورهای عربی داشته است. رویترز نوشته است که چین بزرگ‌ترین سرمایه‌گذار عراق بوده و بغداد یکی از بزرگ‌ترین ذی‌نفعان طرح کمربند و جاده پکن در سال گذشته میلادی بود که 10.5 میلیارد دلار برای پروژه‌های زیرساختی شامل نیروگاه‌های برق و فرودگاه دریافت می‌کند.

موج سرمایه‌گذاری چین در عراق به حدی رسیده که حالا مقامات این کشور می‌گویند دیگر تمایلی ندارند بیشتر از این از چین سرمایه جذب کنند؛ زیرا نگران آن هستند که سرمایه‌گذاران اروپایی در عراق منافع خود را در خطر ببینند.

در عربستان نیز چین سرمایه‌گذاری‌های گسترده‌ای در صنعت نفت این کشور انجام داده است و در مقابل عربستان نیز از رقم بالای سرمایه‌گذاری در چین پرده برمی‌دارد. ایرنا اسفند سال گذشته به نقل از مجله «آتلانتیک» نوشت: محمد بن سلمان، ولیعهد سعودی، به این مجله گفته است سرمایه‌گذاری عربستان در چین کمتر از صد میلیارد دلار است، اما به سرعت در حال افزایش است و عربستان یکی از کشورهای دارای رشد شتابنده در جهان است و اقتصاد این کشور در سال آینده هفت درصد رشد خواهد کرد. به گفته او، عربستان دارای دو صندوق از ۱۰ صندوق بزرگ جهان و نیز یک موقعیت استراتژیک است که ۲۷ درصد تجارت جهانی از آن عبور می‌کند.

موضوع بحث ارائه شده در مراسم یازدهمین سالگرد
درگذشت مهندس سحابی-هاله سحابی و هدی صابر -
13 خرداد 1401-کلاب هاوس دغدغه های فردای ایران